

Ибрагимов К., Адылбекова А.

АЛЫКУЛ ОСМОНОВ – ЧЫГЫШ ЖЫЛДЫЗЫ

Ибрагимов К., Адылбекова А.

АЛЫКУЛ ОСМОНОВ- ЗВЕЗДА ВОСТОКА

K. Ibragimov, A. Adylbekova

ALYKUL OSMONOV -THE STAR OF THE EAST

УДК: 895.23/5

Алыкул Осмонов – кыргыз, чыгыш дүйнөлүк рухий көркөм поэтикасынын жылдызы. Дүйнөлүк маданиятка чеберчилиги көркөм рух менен таланттардын өзөгү. Анын чыгармачылыгы кийинки муундарга өрнөк мунарасы, өмүр кенчи.

Негизги сөздөр: талант, чыгарма, стиль, өзгөчөлүк, чыгыш, муун.

Поэт Алыкул Осмонов – выдающийся мастер мировой культуры, звезда кыргызско-восточной литературы. Душа его таланта корнями переплелась с художественной мастерской цивилизации мира. Его произведения являются образцом, сокровищем для будущих поколений.

Ключевые слова: талант, произведения, стиль, особенность, восток, поколения.

Alykul Osmonov is one of the well – known talante of stars in world culture Alykul Osmonov's works are the example of literary treasure in the life for further generation and goes down in the history his literary talante of inspiration the master of culture.

Key words: talent, style, feature, east, gen.

Алыкул Осмонов Ата Журтту балалык нукура сезим менен терең сүйгөн, элинин өскөн тарыхын, басып өткөн кандуу, азаптуу жолун таазим этип урматтаган, «Манас» башында турган улуу эпосторду бийик тутуп элдик оозеки чыгырмаларды, санжыраларды, уламыштарды, макал-лакаптарды, бети менен түшө калып жыйнаган, кыргыз тилинин байлыгына жана мол мүмкүнчүлүгүнө жазуучу катары башын ийген.

Ал өмүр бою улуу эпосубуз «Манас» менен өзгөчө сыймыктанган, ал эми ошол поэзиянын түгөнбөс дарыясын көкүрөгүндө жыйнап, сактап келген арбагын сыйлаган. **А. Осмонов «XX кылымда жашаган манасчылардын эң көрүнүктүүсү, эң күчтүүсү, эң улуусу Сагынбай Орозбак уулу болуп эсептелет» деген.** Бирок, ушул С. Орозбаков манасчы улуу киши жөнүндө да бир сөз жазыла элек... Биздин кыргыз акындары айткандай «Сагынбайдын бир сөзү – бир аттык». Сөзүбүздү көтөрбөй айтканда, орус классиктерин жана батыш адабияты менен тааныш биз сыяктуу таң калтыруучу күч болуп сезилет. Биз орустун улуу чеберлерине баш ийгендей, Сагынбайга да биз баш ийебиз». Акын кыргыздын хун империясы кыргыз империясы экендигин терең түшүнгөн. Атила - Акылхандыгын, С.Орбаковдун «Манас» айтканы боюнча Карахан уулу Огузхан кыргыздын каны экендигин, Огузхандан Апанча, Байгур, Уйгур, Бабыр, Түгөй, Көгөй, Ногой, Жакып, Манас, Семетей, Сейтек, Кененим,

Сейити, Асылбача, Бекбача, Сомбилек, Чигитай муундан турган б.з. V–IX кылымдагы тарыхын терең үйрөнгөнү үгүттөгөн. Алыкулду эрте көрүп, кеч түшүнгөн Байдылда Сорногоевдин ушул эскерүүсүн өзүнүн 100 жылдык мааракесине карата жарыялоо ылайыктуу болуп турат. Анткени Алыкулдун 2015-жылы белгиленүүчү кылымдын мааракесине карата эскерүүлөрдү, маселелерди жарыялоону Алыкул сыйлыгынын алгачкы лауреаттарынын бири Б.Сорногоевден баштоо табигый нерсе.

Макал П. Казыбаевдин 1990-жылы жарык көргөн «Мезгил жана Алыкул» китебинен кыскартылып алынды. Окурман журтту Алыкул Осмоновго байланыштуу иштерге мекенчилдик менен катышууга чакырабыз.

932-жылы Алыкул Осмонов залал ооруну жуктуруп алып, техникумдагы окуусун таштап, ар түрдүү редакцияларда адабий кызматкер болуп иштөөгө мажбур болгон. Бирок оорусуна байланыштуу редакцияларда дайыма иштөөгө мүмкүнчүлүгү болгон эмес. Ошондуктан ал үйүндө өмүрүнүн аягына чейин чыгармачылык менен талыкбай эмгектенген.

Ал каргашалуу күндөн бери 65 жылдан ашык мезгил өттү, бул мезгилде атактуу акыныбыздын экинчи өмүрү өкүм сүрүп, анын өлбөс-өчпөс мурасы – нукура поэзиясы мезгил менен күч сынашып, кыргыз элинин, кыргыз жаштарынын маданий кенчиси, жана дүйнө маданият сарайынын гүл азыгына айланды.

Алыкул Осмонов кыргыз адабиятынын конушуна отузунчу жылдын так башында келди. Эгерде Аалы Токомбаев, Касымалы Баялинов, Мукай Элебаев, Молдогазы Токобаевдер телчигип келе жаткан адабиятыбыздын Совет доорунда биринчи тобун, Жоомарт Бөкөнбаев, Жусуп Турусбеков, Кубанычбек Маликов, Түгөлбай Сыдыкбеков, Темиркул Үмөталиев, Узакбай Абдукаимов экинчи тобун түзүшсө, Алыкул Осмонов, Райкан Шүкүрбеков, Абдырасул Токтомушев үчүнчү тобун түзөт. Төртүнчү чыгармачыл топту Ч. Айтматов ж.б. атаса болот. Акын өзүнүн жарык көргөн эң алгачкы ыры жөнүндө өзүнүн жазуучулук өмүр баянында минтип жазат: «1930-жылдын сентябрь айында «Сабаттуу бол» деген республикалык газетага «Кызыл жүк» деген ырым чыкты. Ал ырды окуп алып, ошол түнү кубанганымдан уктабай чыктым. Газетаны катып коюп, күнүгө он жолу окуйм. Эртеси дагы бирди жазып алып бардым... анан дагы, дагы...» Дүйнө маданиятына сегизинчи жылдызы жаралды. Аттиң,

өлбөй жок дегенде дагы 50 жыл жашаганда А.Осмонов чыгармалары дүйнөнүн жылдызын түбөлүк коштомок.

Балапан акындын булбул жүрөк дегдетип кубанткан ошол эң алгачкы ыры, анын эч бир ырлар жыйнагына кирген да эмес, бирок өмүрдүн эң жаркын куту, эң алгачкы сүйүүдөй көңүлүнүн тереңинде калганына жогорку мекенчил, Ата Журт; кесипке-малярга, Ысык-Көлгө, өмүргө, сүйүүгө арнаган руху айкындын Чыгыш жылдызы экендигине күбө болот. Алыкул Осмонов ошол күндөн тартып кыргыз поэзиясында туура жыйырма жыл калем шилтеди, мурас кылып, өз элине эң сонун ырлар, поэмалар, пьесалар жана Батыш менен Чыгыштан улуу акындарынын поэзиясы менен жашап, котормолорун калтырды. Бул мезгилдин ичинде акын жогоруда белгилегендей көп татаал белестерди эмгекчил таланты менен ашты, **чыгармачылык азап-тозокту, запкыны аябай тартты, ойдогудай телегейи тегиз келген ырлар жазылбай таалайына, тагдырына ыраазы болбой, күнү-түнү колу кызып, бүгүнкү күнгө бизге талант рухун белек кылып калтырган.** Дүйнөнүн атактуу Чыгыш, Батыш акындарын кылдаттап окуп, үйрөнүп, көп иштеп Ата Журт алдында жүзү жарык, сырдуу, бакыт шарапатына көөнөрбөс, канаттуу гимдин поэзияны калтырды.

*«Мөңгү кетпей чокулары жалтырап,
Тоңгон муздар шөкүлдөй жаркырап.
Жаз келээрде эң биринчи жаз конуп,
Кыш болордо эң биринчи кыш тоңуп
Ар жагынан бер жагынан куш эмес
Аран гана бороон өтөт калтырап.
Ай-ааламга ай тие элек кезинде
Эң биринчи ай жамынып ак болуп.
Түн болордо эң кийинки түндү алып,
Түз жерлерден кийин кетип мунарык,
Дүйнө жүзү көзүн ача электе,
Эң биринчи күндү тосуп кызарып.»*

Жаш акындын чыгармачылыгынын башталышы социализмди дүйнөдө жалгыз куруп жаткан өлкөбүздүн индустрия менен коллективизацияны бардык күч менен чыңап жаткан тарыхыбыздын эң күрдөөлдүү учуруна туш келет. Бул доор биздин социалисттик тарыхтын эң шаңдуу, эң кайраттуу беш жылдыктарынын күжүрмөн эмгектеринин, эр жүрөктүүлүгүнүн жана чыныгы берилгендиктеринин жылдары эле. Кыргыз акындары жазуучулары Чыңгыз Айтматов, Түгөлбай Сыдыкбеков, Төлөгөн Касымбеков, Аалы Токомбаев, Жусуп Турусбеков, Мукай Элебаев, Жоомарт Бөкөнбаев, Кубанычбек Маликов, Темиркул Үмөталиев ж.б. күрдөөлдүү учурдун ырчысы болуп, жаңы замандын добулбасын кагышты, өз табынын кызматын жан-дили менен аткарышты. Алыкул Осмонов курак жагынан да, чыгармачылык тажрыйба жагынан да жогоруда **аталган акындардан да жаш эле, ошондуктан алардын көлөкөсүндө калган учурлары да болду.** Жаш акында өз доорунун Чыгыш булбулу катары

болуп, рух дөөлөтүнүн ыйыктыгына чын пейилден кызмат кылды. Өз ырын, өз ордун табууга чоң аракет жасап, отузунчу жылдары: «Таңдагы ырлар», (1935), «Жылдыздуу жаштык», (1937) аттуу ырлар жыйнагын басмадан чыгарат. Жаш акындын эң биринчи ырлар жыйнагы «Таңдагы ырларында» өз учурунун таламынын таң шооласына шайкеш келген «Түндөгү үн», «Кызыл учкучтар», «Жүр, жолдоштор», «Тап коргоочу болобуз», «Жаңы уулу», «Миллиондор», «Чапаев» өндүү үгүтөөчү мүнөздөгү Маяковскийдин түздөн-түз таасиринде жазылган ырлары бардыгына карабастан, эч кимдин көңүлүн өзүнө бура алган жок. Алыкул Осмоновдун поэзиясына арналган айрым макалаларда, анын чыгармалары терең изилденбей, байкалбай, баамдалбай отузунчу жылдардагы ырлары өтө төмөн бааланып, көп учурда ыр катарынан чыгарылып таштоого чейин, мамиле жасаган. Ал ак дилинде, жүрөгүндө чоң поэзияны эңсегендиктен, өзүнө чоң талап койгон: Кыргыз чыгармачыл мааданиятына баа жеткис Чыгыш чыгармачыл сарайынын поэзиянын салтанатына чыйыр кол салды. Отузунчу жылдары 1935-жылы «Таңдагы ырлар» деген биринчи ырлар жыйнагы чыкты. Анын ичинде «Ок жаңылды» деген биринчи поэма да бар эле. 1932–1935-жылдардын аралыгында көп окуп, көп жазды, кээде таң агарып атканга чейин ыр жазган күндөрү болгон. Ай кайран өмүр, кыскасынан анын талант нурунун куту толук жетпеди.

1935–1936-жылдар чыгармачылыгымын артка кеткен жылдары болду. Ошол жылдары чыккан «Жылдыздуу жаштык» деген экинчи китебим жаштык сапары эле. Анткени турмуштан аябай четтеп, шаардын тар рамасында болуп, жалаң окуган китептер боюнча жазып калды.

Жаш, акындын бул жыйнагында жаңыдан баш көтөрүп келе жаткан немецтик фашизмге каршы, ошондой эле Социалисттик Ата Мекендин чек арасын бекем коргоого арналган публицистикалык ырлар көңүлгө аларлык. «Генерал болууну эңсебеген жоокер–жоокер эмес» – деп, улуу Суворов эскерткендей, чыгармачылыкта чоң максатты, чоң мөрөйдү өз алдына койбогон акын да, жазуучу да арбытып эмгек калтыра албайт. Чоң тилек, чоң максат, чоң жүрөктө жашап, келечектеги зор эрдиктерге, ийгиликтерге түрткү болот.

*«Ырдап жүрөм, бирок көп эл уга элек,
Китептери атак алып тура элек,
Кагаз таңгак, бардыгы тең кур турат,
Сыя өндүү калемиме жуга элек,
Качан?.. – дешип күткөндөр бар сагалап,
Өскөн талант, көргөн турмуш аралап.
Актай турган кагазыма ыр толуп
Том-том болуп жакын күндө таралат».*

Бул ыр – жаш акындын жаңыдан өсүп келе жаткан талантына тайманбай чакырык таштоосу, өзүнүн жаткан узун түндөр уйкуусун качырып, жүрөктө кайнап, ай-ааламды аралап сызган учкул кыял-сезимдеринин акылга баш ийбей, жээкти тең жарып, албууттанган азоо дайрадай сыртка атыры-

лып агуусу эмей, анан эмне?!... Поэзияда унутулгус эрдик жасап, чоң из калтыруу жөнүндөгү жүрөктөн атырылып чыккан өткүр тилектер жаш акындын «Таңдагы ырлар» жыйнагынан орун алган. «Кагазыма», «Сыяма», «Каламыма» деген ырларында да жалындуу эңсөө менен билдирилген.

Менин жеке пикиримче, Алыкул Осмоновдун «Лирика» аттуу ырлар жыйнагын өрттөп коюшу жаш кыргыз адабиятынын тарыхында эч качан кайрадан толбос жоготуу. Орус адабиятынын изилдөөчүлөрү Гогольдун «Өлүк жандар» поэмасынын экинчи бөлүгүнүн айрым баштарынын автор тарабынан өрттөлүшү кандай кейисе, биз да кыргыз маданиятында бул жоготууга дал ошондой аянычтуу өкүнүч менен көз жаш төгүшүбүз керек. Акындын 1938–41-жылдарда жазылып, бизге жеткен: «Мен өзүңдү сүйгөнүнө кайгырам», «Жумушчу деген ким», «Келсем турат мен туулган жер татым», «Бал», «Үстөл үстүндөгү күзгү», «Нан менен акчанын мелдешти», «Туурамчы...», «Сүйлөшүү», «Санаам», «Бир айлык дем алышта», «Түн жарык, түшкөн ийне табылгандай», «Жер жүзүнүн картасы» аттуу ырлары «Чолпонстан», «Жылдыздуу жаштык» жыйнактарынан чечкиндүү айырмаланып, талыкпай изденүүнүн Чыгыш, Батыш жазуучуларынын тасиринен туура жолунда экендигине даана күбө боло алат. Аталган ырларда кур кыйкырык, предметти үстүрттөн сүрөттөө жок, акын өзү жүрөгү менен сезип, көзү менен көргөн окуяларга кайрылат. Алыкул Осмонов 1939-жылы өзүнүн, поэтикалык таланттын тандаган «Сүйлөшүү» деген атактуу нравалык искусство рухунда ырын жазат. Бул ырында акын менен сынчынын айтышканын келтирип, кийинкисинин мындай акыл-насаатын келтирет:

«Ырың жаман, акыным, ырың жаман,
Бир калыптуу такылдаткан.
Сына деп кыйнамайың жанга батты,
Кур сөздү түзө салып, төрт-төрт саптан.
Күнүнө бирден тапшырасың,
Окусаң көңүлүңдү кайгыланткан.
Ичинен иргеп алар бирөө да жок,
Не кылам айла таппай келе жатам».

Поэзияга дал ушундай сейрек талап койгон акындын өрттөлгөн ырлар жыйнагынын баары эле баштан аяк мөгдөө, турмушка нааразы болуу эмес чыгар... Чоң акындын кайгысы, жакын адамдардан, сүйгөндөн көңүл калып, азап тартышы–тереңирээк жана мазмундуураак болот. Дүйнөлүк адабияттан Бедилдин, Саадинин, Фирдосунун, Гейненин, Блоктун, Абайдын поэзиясы күбө эмеспи!

Касиеттүү тоолорду коргош үчүн көкүрөгүн кантип окко тоспой коё алат! Ата Журт жөнүндөгү акындардын мекенчил тунук сезиминди козгоп, эрдикке чакырган ырларынын көөнөрбөс күчү дал ушунда эмеспи! Акындын Ата Журт жөнүндөгү дагы бир ырынын төрт сабын келтирип көрөлү:

«Сүйөм сени, сүйгөндүгүм сүттөн ак,
Сени сүйгөн тагдырыма ырахмат.

Өлгөндө да сенин таттуу жытыңды,
Жаткым келет көкүрөккө кучактап».

Бул төрт сап ырды улам кайталап окуй бергин келет, бул ыр тууган жерге багышталган гимн десем болот!

Акын кыргыз поэзиясында биринчи болуп жумушчунун, плотниктин, малярдын, устанын, дубалчынын, кесиптерин өзгөчө поэтизациялап, ошол кесиптин ээлери жаңы турмуштун туруктуу туткасынын бекемдигин жар салган. А. Осмонов Ата Мекенин каада-салт, тилине, улуттук жарандыктын эли журтунун мухабатын, акын жер-суу, Чүй, Ысык-Көл, Кыргызстанга арнаган ырлары кийинки муундарга түбөлүк жашайт. Ал ырлары менен дүйнөлүк маданиятка өз салымын кыргыздын рух дөөлөтү менен өлбөй жашап келет.

«Жумушчу калк дал өзүмдөй жөнөкөй,
Анда каруу, менде таттуу көмөкөй,
Бизсиз ырсыз, жана эмгексиз,
Бул турмуштун бир мүнөтү жөн өтпөй».

Алыкул – дүйнөнүн акын жылдыз жарчысы.

Кыска өмүрдө таланттын жарык жылдызы,
Абирый маанай көркөм чыйыр сакчысы,
Дүйнө маданиятына күйүтүү чырак,
Түбөлүктүү керээздүү ыры мурас.
Кусалуу бакыт өмүр ырчысы
Жылдыздай чебер жанды кыргызына.
Чыгармачыл маанай мухабатынын жашашына,
Арнады дүйнөнүн чыгармачыл казынасына.
Кусалуу бакыт өмүр ырчысы,
Гүлдөттү кусалуу сырдуу тагын.
Кымындай ойлобогон өз тагдырын,
Арнады ыр шербетин көркөм тагын.
Таланты элим эңсеп сагынган,
Саади, Беруний, Фараби жолу,
Чыгышты, Батышка ашыра ырдай,
Алыкул дүйнөнүн көркөм акын жарчысы.

(Кыргыз)

Жогоруда чыгыш поэзиянын жылдары, поэтикалык көркөм өнөрпоздорунун жазганы А. Осмоновдун жазган ырлары – поэзиясы киндиктеш экендигин алардын көркөм рухий дөөлөтүнөн байкадык. Ал эми чыгыштын жети жылдыздын сегизинчи А. Осмонов болгондуктан, акын жазуучунун чыгармаларынын рухий эстетикалык өзгөчө Ата-Мекен, Манаска арнаган ойлору, Ысык-Көлгө, Чүй, Кыргызстанга, дүйнөлүк акылмандарга, эл жетекчилерине, Ата-Мекен коргоочуларына, жумушчу маляр, эмгекчилерге, сүйгөн мухабат кумарына, өмүр, жашоо каада-салт, үрп-адат, акыл таануу философиясына, көркөмдүк эч бир акын жузуучуда жок сыңар, коңур жаз, өмүр ырлары кийинки муундарга таалай коштогон чыгармалары менен дүйнөлүк таланттуу акын 1950-жылы 12-декабрда чыгармачылыгы гүлдөп турган чакта айыкпас оорудан дүйнөдөн кайткан. Анын сөөгү Бишкек шаарынын Аларча көрүстөнүнө коюлган:

*Токточу өмүр, токточу өмүр, токтой тур!
Сенден күчтүү, сенден өжөр бул учур.
Көзүн чуңкур, өңүң кансыз, сары сур,
Он беш жолу улам кайра туулуп,
Тил албассың жоголо бер кете бер,
Он беш жолу жашарбасам карап тур!*

Жылдар өткөн сайын көркөмдүк табити улам кеңейип жана тереңдеген, туюк жаткан көкүрөк сырларын, асыл сезимдерин нукура даана чагылдырган, ар кандай мезгилдин талабына аскадай бийик, кебелбей туруштук берген. Андай акындар—өз элинин түбөлүктүү сакчысы, ар намысы, сыймыгы.

Адабияттар:

1. Алыкул тануу. Кыргызстан улуттук энциклопедия 1-том. – Бишкек. 2006, 338–339-б.
2. Алыбаев Ж. Алыкул Осмонов.– Фрунзе: Кыргызстан. 1984, 5–284-б.
3. Алыбаев М. Мааниси жок Мухабат // Кызыл Кыргызстан, № 227, 1945, 15-ноябрь.
4. Алыкул Осмонов. Чыгармалар.– Фрунзе: Кыргызстан. 1965, 8-б.
5. Александр Блок. Эки томдуу чыгармалар жыйнагы. – М.: Гослитиздат. 1955, 384-б.
6. Бобулов К. Миң сырлуу поэзия Алыкул Осмонов. – Фрунзе: Кыргызстан. 1984, 5–26-б.
7. Бобулов К.К. Алыкул ак боз атка камчы басат. Тандалган чыгармаларынын үч томдук жыйнагы. 1-том.– Бишкек: Полиграф-ресурс. 2011, 61-б.
8. Казыбаев П. «Мезгил жана Алыкул». – Фрунзе: Адабият. 1990, 7–54-б.
9. Мезгил жана Алыкул – Фрунзе: Адабият. 1990. 5–320-бб.
10. Самаганов Ж. Бир чыгармага арналган үч макала туралуу. // Советтик Кыргызстан. 1984, № 1, 55–61-б.
11. Токтомушов А. Алыкул Осмонов // Ленинчил жаш. 1939, 6-февраль.

Рецензент: доктор философских наук **Үтүров К.**